

Никола МАРИНКОВИЋ

**ОД БЕЛЕЖНИЦЕ ДО РОМАНА:
ГЕНЕЗА АНДРИЋЕВЕ ГОСПОЋИЦЕ**

Филолошки факултет
Универзитет у Београду

(Иво Андрић, Госпођица, *Критичко издање дела Иве Андрића*,
коло IV, књ. 18. Приредио Милан Потребих.
Београд: Задужбина Иве Андрића, 2020, 753 стр.)

Критичко издање дела канонских писаца показује степен озбиљности једне културе, док њихов изостанак може унети дисонантне тонове у њено саморазумевање јер је тешко говорити о књижевном канону у одсуству канонских верзија текста. Историја критичких издања у српској књижевности показује сву сложеност овог питања. Као комплексан научни и издавачки пројекат, критичко издање по правилу је резервисано само за најзначајније писце једне књижевности, али њихов редослед, време израде и степен рецепције неретко су зависни од фактора који немају везе с књижевнонаучним и текстолошким разлозима.

Након критичког издања дела Момчила Настасијевића (1991) и *Дела Милоша Црњанског* (1993–), од 2016. године (тачније, 2017. ако рачунамо кад је изашло прво коло) у годишњем ритму излази *Критичко издање дела Иве Андрића* (у даљем тексту КИДИА) у издању Задужбине Иве Андрића. У „Прегледу рада на *Критичком издању дела Иве Андрића* од 2016. до 2019. године“ предочена је хронологија рада на пројекту. Управни одбор Задужбине Иве Андрића је септембра 2016, на иницијативу академика Мира Вуксановића, председника и проф. др Радивоја Микића, тадашњег потпредседника, донео одлуку „о почетку рада на критичком издању“ (741). Том приликом установљен је Уређивачки одбор у следећем саставу: академик Миро Вуксановић (председник), проф. др Радивоје Микић (потпредседник), др Жанета Ђукић Перишић (управница Задужбине Иве Андрића), проф. др Зорица Несторовић (руководилац пројекта и уредник) и Биљана Ђорђевић Мироња (секретар). Прво коло (2017) обухвата пет књига приповедака које је Андрић објавио за живота: *Приповејке* (1924, књ. 1), *Приповејке* (1931, књ. 2), *Приповејке II* (1936, књ. 3), *Нове приповејке* (1948, књ. 4) и *Лица* (1960, књ. 5). Друго коло, објављено 2018, садржи пет књига приповедака изван збирки објављених за живота нобеловца. Оне су хронолошки по-

дељене у пет целина: 1914–1941, 1946–1948, 1949–1960 (у две књиге) и 1961–1975. Треће коло обухватило је *Кућу на осами* у две књиге, *Ex Ponto*, *Немире* и *Лирику*, која је већином сачувана у рукописној грађи. Четврто коло још увек је у припреми, а обухватиће Андрићеве романе, док план за пето, финално коло предвиђа четири књиге есеја, као и *Знакове њоред њуша*. Од дела из четвртог и петог кола објављена је *Госпођица* (2020), а до краја ове године очекује се излазак из штампе *Проклетје авлије*. Уређивачки одбор који је руководио последњим томом КИДИА чине академик Миро Вуксановић, председник, проф. др Зорица Несторовић, руководилац пројекта и уредник, и др Жанета Ђукић Перишић, тадашња управница Задужбине Иве Андрића.

Према „Плану рада на Критичком издању дела Иве Андрића од 2020. до 2024.“ (745–753), комплетирање читавог пројекта планирано је након 2024, што је мотивисано текстолошким разлозима. После те године изашло би критичко издање романа *Омер-џаша Лајнас* и *Знакови њоред њуша*, који су у постхумним издањима били приређени из рукописа. Тиме би у пуној мери био примењен жанровско-хронолошки принцип приређивања КИДИА, уз потребна одступања узрокована природом појединих Андрићевих дела.

Наиме, КИДИА је историјско-критичко издање, што имплицира да приређивачи морају извршити детаљне анализе рукописне грађе и свих штампаних издања, уз максимално поштовање пишчеве воље. Потребно је уочити, описати и забележити све промене које је приређивано дело имало од првог до последњег издања, и расветлити генезу од првих забелешки до извора за основни текст. На тај начин критичко издање не даје само канонски текст дела и његове фазе развоја већ и контекст настајања и објављивања његових издања и формира својеврсну биографију једног наслова. Зато су сложеност приређивачког процеса на *Травничкој хроници* и *На Дрини ђурија* с једне стране, као и оправдана потреба да се сваке године објави макар по једна књига с друге, условиле да у четвртном колу први изађу *Госпођица* и *Проклетја авлија*.

У књижевноисторијској перспективи, објављивање *Госпођице* као првог романа у критичком издању на изванредан начин осветљава, али и исправља књижевнокритичку неправду нанету овом делу. Како је приређивач навео у опширним „Напоменама о критичком издању романа *Госпођица*“, наводећи књигу Косте Димитријевића *Разговори и ђушања Иве Андрића* (2010³), писац је сматрао да је *Госпођица* неправедно у сенци познатијих романа-хроника. Према Димитријевићу, „неправедни заборав према роману *Госпођица*, који није унет ни у школску лектуру, Андрића онерасположује“ (484), нарочито стога што су му *Госпођица* и *Травничка хроника* „по вредности исте“ (485). Цитирани ауторски искази указују на посебну вредност *Госпођице* за српског нобеловца, тим пре што је, како наводи при-

ређивач, још Иво Тартаља указао на аутоцитатну везу између овог романа и ране, револуционарне Андрићеве лирике. Због тога је пред приређивачем, иако формално мањи, текстолошки посао на приређивању критичког издања имао специфичну вредносну тежину.

На њен изазов адекватно је одговорено захваљујући доследно изведеним фазама рада образложеним у „Начелима за критичко издање дела Иве Андрића“ проф. др Зорице Несторовић, објављеним у првој књизи првог кола (*Пријовейке, Српска књижевна заједница, Београд, 1924, 2017, 565–614*). Приређивач је утврдио да је *Госпођица* објављена у двадесет и четири издања за пишчева живота, као и у неколико одломака по периодици. Посебно интересантан библиографски податак јесте иницијални одломак објављен у сарајевском *Ослобођењу* 18. 11. 1945, пре изласка првог издања, чија упоредна анализа с рукописном грађом показује да је роман „писац уобличавао и касније, могуће и до тренутка у којем је послао рукопис у штампу“ (491).

Поуздано урађена библиографија, примарно на основу *Библиографије Иве Андрића (1911–2011)* (Љиљана Клевернић и др., ЗИА, САНУ, БМС, Нови Сад 2011) омогућила је утврђивање основног текста и издвајање оних издања која могу представљати варијанте. Тај поступак у великој мери је олакшан Андрићевим односом према тексту и накнадном раду на њему после објављивања првог издања (1945). Увидом у личне примерке, који се чувају у фонду Спомен-музеја Иве Андрића, било је могуће пратити примену Андрићевих корекција из маргиналија које на битан начин мењају текст дела: додатака и исправки штампарских грешака које утичу на смисао. Приређивач то детаљно наводи: „Лични примерци издања из 1945. и 1953. године с коректорским исправкама које је писац уносио до 1957. године, а који се чувају у Спомен-музеју Иве Андрићу, послужили су као основа за настанак јубиларног издања пишчевог романа објављеног 1958. године. Издање из 1958. године јавља се у ћириличној варијанти, објављеној у 'Просвети', односно, у латиничној варијанти, објављеној у 'Светлости'. У том смислу у издањима романа из 1958. године, као и у издањима приповедака из исте године, писац је извршио важну ревизију текста пре издања сабраних дела.“ (483)

Између јубиларног издања и првих сабраних дела 1963. године, два издања из 1961. садрже важне измене, забележене у кореспонденцији, што их такође чини изворима за варијанте и међуступњем „у припреми сабраних дела“ (483). Међутим, приређивач истиче, „упоредном анализом смо утврдили да су прва издања из 1963. године репрезентативна“ (483), а издања након њих су прештампана, што значи да веома битне маргиналије на личном примерку издања сабраних дела нису „уважене ни у једном издању објављеном за пишчева живота него тек у постхумним издањима“ (484). Тек у

њима (издањима од 1976) се „доследно уважава пишчева последња воља“ (493) тако да је основни текст утврђен на основу овог, и данас релевантног издања.

Овако утврђен текст дат је на самом почетку критичког издања, пропраћен напоменама обележеним бројевима у суперскрипту, с посебним бројањем за свако поглавље. У складу с принципом неприкосновености основног текста, доследно су наведене и неисправљене штампарске грешке које су разрешене у виду енднота у одељку „Варијанте“ (198–289). Напомене хронолошки бележе разлике у варијантама текста, за сваки појединачни пример од рукописа до последњег издања за живота. У њима нису дате само мање разлике и правописна усклађивања већ и дужи делови текста, све до ширих текстуалних целина којих нема у финалном издању. Анализа ових напомена може указати на интересантне промене које тек треба интерпретативно осветлити, понајпре у вези с изостављеним или у већој мери измењеним деловима који на непосредан начин осветљавају Андрићев приповедачки поступак.

Такву интерпретативну анализу било би упутно допунити и подацима датим у два наредна одељка. Први је „Додатак“, у коме су приређени белешка из *Пейиџа ноџеса, Бележнице др. II, 1942–1944* (Архив САНУ, Историјска збирка 14433 / ИА 401), из које је настао роман, и верзија [Увода] сачувана на дактилограму (Архив САНУ, Историјска збирка 14433 / ИА 175). У овом одељку је приређен текст ове рукописне верзије с текстолошким описом, а анализа уочених измена и примера од књижевнонаучног значаја дати су у одељку „Напомене за додатке“ (710–733). Други важан одељак је „Додатак II“, у коме је приређена рукописна грађа за друго, треће и осмо поглавље *Госпођице*. У „Напоменама за Додатке“ приређивач је образложио зашто се одлучио баш за ова три поглавља. У њима „постоји више страница на којима је писац мењао и редиговао првобитни текст па се увидом у пишчев целокупни рукопис стиче потпунији увид у његов начин преправљања и мењања текста“ (710).

У одељку „Напомене о критичком издању романа *Госпођица* Иве Андрића“, приређивач је представио рукописну верзију романа. Рукопис се састоји „од двеста двадесет и шест страница различитих димензија“ (489), већином „од страница аутографа“ и неколико куцаних страница за које приређивач наводи да „не могу да се склопе у целовит дактилограм“ (490) јер су најчешће настајале у току „накнадне ревизије текста појединих делова аутографа“ (491). Захваљујући непотпуној али dostatној пишчевој пагинацији, приређивач је поуздано реконструисао свако поједино поглавље и рукопису доделио статус првобитне варијанте која је претходила штампаном издању. Због изостанка датирања, време настанка рукописа приређивач је одредио посредно, на основу напомене на крају текста у сваком штампаном издању. Изузетак, свакако, представља већ помињани одломак

објављен у *Ослобођењу*, за који је јасно да је написан касније јер „не постоји у рукописној грађи“ (492). Реконструкција рукописа није дата у непрекинутом низу већ по поглављима, јер „пишчева пагинација не постоји у континуитету од прве до последње странице рукописа“ већ се „јавља у оквиру мањих низова страница који одговарају одређеним текстуалним целинама у оквиру поглавља романа“ (492). Табеларним приказом у две колоне упоређена је архивска и пишчева пагинација, што будућим истраживачима знатно олакшава посао.

Међу примерима који недвосмислено показују генезу текста и Андрићев приповедачки поступак истичу се изостављени делови рукописа који могу проширити хоризонт и обим интерпретације. Таквих примера нема мало, а посебно би могао бити интересантан прецртани текст на крају и на полеђини страница 140–140а (архивска пагинација). Овде је Андрић наговестио, а затим ипак занемарио, даљу судбину споредних ликова од значаја за развој главног, а према којима је Госпођица имала специфичан однос који је важан и за разумевање културноисторијског слоја романа.

Драгоцен је и рукописна грађа која стоји у посредној вези с настанком *Госпођице*. Приређивач је анализом бележнице *Црна књиџа 1944–1952*. (Архив САНУ, Историјска збирка 14433 / ИА 403) пронашао цитат (стр. 87 архивске пагинације) из преписке Вука Стефановића Караџића који је „послужио као један од два епиграфа на почетку романа“ (533), али и један запис о двострукости филантропије који се може „препознати у појединим деловима седмог и осмог поглавља романа“ (533). Текст и опис оба записа дати су интегрално.

Од вишеструке користи за књижевнонаучна истраживања свакако су и анализе маргиналија на пишчевим примерцима варијантних издања, као и табеларни приказ измена у свим издањима сабраних дела, који је приређивач пажљиво и савесно уредио. Тек њиховом анализом увиђа се пуна утемељеност одлуке да се статус основног текста додели ћириличном постхумном издању сабраних дела из 1976. Оно има мање грешака и комплетнији текст у односу на латинично издање које, занимљиво, преноси штампарске и материјалне(!) грешке из ћириличног издања из 1967. године – што је текстолошки податак који свакако има и шире значење.

Због свега наведеног, морало би се закључити да је квалитет и обим текстолошког прегнућа у критичком издању *Госпођице* не само еквивалентан значају овог романа већ пружа и добру основу да се његова књижевнонаучна истраживања, којих и није било у потребној мери, развијају бољим ритмом. Коначно, текстолошки образац који је овде доследно примењен чини још значајнијим излазак критичког издања *Проклетје авлије*, али и других књига најављених за наредне године, а целину *Кријичкој издања дела Иве Андрића* једним од најтемељнијих пројеката у српској култури последњих неколико деценија.